

BALÁZS FERENC

SZABADSÁG*

Istenről való felfogásom, a szabadakarat kérdésének megoldása, a vallás alapjainak igazolása mind azon az elméleten nyugodtak, hogy a világfolyamatnak terve, célja s célja felé egyenesen haladó fejlődési irányvonala van. De ez még nem elég. Ez a cél az elmélet szerint olyan, hogy annak értelmében a világ valami nagyon szépséges, csodálatos és magasrendű állapot felé halad. Mi ennek a világtervnek a lényege? A fejlődésnek három önálló s mégis egymással állandóan egybekeveredő útja van. Az első szeszélyesen vág ide-oda: ez a fajok kialakulása. A második egyenesen tör előre, fölfelé épül, mint egy felhőkarcoló: ez a létezés egyre újabb, magasabbrendű, de az alapokat mindig megtartó rétegződése. A harmadik hasonlósága a gyökereivel együtt elképzelt fa: a társas érdekűség kifejlődése. Hangsúlyoztam, hogy ez a világ már akkor is értelmes, elfogadható, sőt csodálatos, ha csak az egyik célzatosság, a második út, a Lloyd Morgan-i elképzelés, a világnak egyre magasabb rendűvé való válása igazolható. De nem titkoltam, hogy teljes megnyugvást csak a második, különösképpen általam sürgetett célirányosság, az egyéniség és a szeretet kifejlődése teremthet, mivel enélkül az önzés, a gonosz, a véges élet, mindvégig megmagyarázhatatlan, egy magasabbrendű fejlődési képletben el nem helyezhető, az élet zavartalan élvezetét megakadályozó mozzanat maradna. Az önérdekűség s a vele járó összhangbontás csak akkor nyerhet megnyugtató magyarázatot, ha erre kifejezetten szükséges volt a világfolyamat tulajdonképpeni célja elérésében, abban tudniillik, hogy a világ kezdeti, gépies egybeillése helyet adjon az egyéni tudatosságon, szabadságon, a külön egyéni volton alapuló összefüggésnek, a szeretetnek. (. . .)

Miben jelentkezik az egyéni volt valódi lényege? Kezdeti fokán, ami azonban mondhatni a ma élő emberek nagy többségére vonatkozik: az önzésben.

Az önző embert az erkölcsi káték írói a legsötétebb színekkel szereztek festeni. Valóban, az önző ember sok mindenre képes: csak a saját maga érdekét tekinti, s ha az kockán forog, lop, csal, hazudik, gyilkol. A bűn forrása az önzés. Ez mind igaz s még több. De figyelembe kell vennünk, hogy mindenségi szempontból az önzés jogosult, mert a mindenségi tervekben központi szerepet játszik. Az egyéni volt bevezetése a világnak egészen új szint adott: a gépies egybefüggések helyébe lépett

* Részlet *Az új ember vallása* c. kézirat munkájából. (V. fejezet, 180—197).
Rövidített szöveg.

az egyének szabad viszonyulása. Talán ezért is van, hogy az önző embernek természetből fogva nincsen büntudata: az önzés csak az emberi társadalmakon belül bűn, a büntudat társadalmi eredetű. Ha a világ életéhez szervesen hozzátartozik az állatok és növények létért való küzdelme, úgy az emberi önzés harcai is jogosak: a csaló büszkén nevet fel magában: nagyszerű zsákmányt biztosítottam magamnak, a gyilkos pedig miért háborogjon, ellenségétől szabadult meg. Az önzés természetes, mint a kis gyermek, aki a macska farkát nagy lelki örömmel húzogatja, mert tetszik neki, hogy a macska nyávog. Ez a legelső dolog, amit figyelembe kell vennünk.

A második hasonlóképpen fontos. Úgy az állati, növényi, mint az emberi világban természetes gondoskodás történik arról, hogy az önzés más egyénekre káros kinövésai határok közé szoruljanak. A törekvés egyöntetűen az, hogy az önzés az egyénnek magáért s ne mások ellen végzett cselekedeteiben nyilatkozzék meg. Egyes növények védik magukat, az állatok csoportosan élnek. Az emberek között pedig kialakult az erkölcs s a vele atyafiságban levő állami szervezet. A társadalmon belül az önzés harcainak útját állják, viszonylagos nyugalom és biztonság állapotát teremtik meg. Így a társadalmon belül élő önző ember általában elég ártalmatlan fajta, az erkölcs és az állam kihúzza méregfogát, a társadalom által károsoknak tartott cselekedetektől nagyjából tartózkodik. Hangsúlyozom, hogy az önző ember nem attól tartózkodik, ami esetleg káros lehet a társadalomra, hanem attól, amit a társadalom károsnak tart és megtilt. Így például nem fog tartózkodni a megengedett eszközökkel való vagyongyűjtéstől, mert azt a társadalom általában nem ítéli el, bár a valóságban igazi érdekeit, amint azt az eszményi társadalom álmódzó, tervezői állítják, nagyban veszélyezteti. Ugyancsak nem fog visszariadni a „megengedett eszközök“ használatától sem, amelyek napjainkban nagyrészt a magántulajdonon alapulnak, s magukban foglalják az adás-vételt, mások munkájának a kihasználását, a haszonra való törekvést, holott ezek a módszerek is, esetleg, a társadalom valódi előmenetelét nem szolgálják, sőt hátráltatják. A megítélés azonban nem egyes, talán haladottabb, talán mindössze a többségétől eltérő gondolkozású emberek, hanem a közösség egyetemének a felfogása alapján történik. Olyan felfogás alapján, mindenestre, amely évszázadok, sőt évezredek alatt alakult ki, a társadalmi élet, az önző emberek egymáshoz való viszonyulásainak számtalan próbáját kiállotta, s a tömegember, tehát mondhatni: az ember természetes érdekein és gondolkodásán alapul, s így szerintem a bizalmat, az érvényességet sokkal inkább megérdemli, mintegy szintoly értékes légvárepítő egyéni, pusztán egy rövid élet tapasztalataira támaszkodó ítélete.

Rendezzük egy kissé gondolatainkat. Eddig a következő megállapításokat tettük. Az emberek nagy többsége önző; az önzés mindenségi szempontjából jogos életforma, de a társadalom különben is igyekszik káros megnyilatkozásait határok közé szorítani. Végül hogy az önzésben egész csomó olyan vonás található, amelyet a társadalmi tapasztalat elfogad, érvényesnek tart. Most arra kell rátérnünk, hogy az önzésnek melyek ezek a társadalmi tapasztalat által jóváhagyott vonásai, amelyek ennélfogva az egyéni voltak valószínűleg állandó értékű jegyei, s így a későbbi fejlődésben, a szeretet megfakadása után is érvényesek maradnak.

Legelsőnek említsem meg a *biztonság érzését*, amelyet az egyén a maga számára elsősorban követel. Kevés vizsgálódás után kiderül, hogy

a magántulajdonon alapuló társadalomban sok minden látszólag a hatalom vágyán vagy éppen az egyéni kizárólagosságon alapuló sajátságosság, ami nem más, mint a biztonság érzés egyszerű kielégítése. A szocialista irodalom magát a magántulajdon iránt való vágyat is mélyen elítéli, holott az emberek többsége nem azért ragaszkodik földjéhez, házához, mivel az számára hatalmat vagy éppen „hasznot” jelent, hanem főképpen azért, mert az életfenntartás eszközei felett, a saját maga biztonsága érdekében, saját maga kíván rendelkezni. A tapasztalatai nem éppen kedvezőek arra nézve, hogy tulajdonát valami közösségnek kiszolgáltatva megbízhatóságban, hogy a közösség vagy annak tisztviselői éppen olyan gondban lesznek az élet, a szükségletei felől, mint jómaga. Különösen áll ez ami az államszocializmussal szemben elfoglalt álláspontját illeti. Az állam tisztviselőiről az egyszerű ember csak kivételes esetekben tudta és tudja elhinni, hogy azok az ő érdekeit védik. Mert a legtöbbször az állam és az egyén valóban ellentétes érdekeket képvisel. Még akkor is, amikor az állami intézkedés, mint a nevelésügy, egészségügy terén végeredményben az ő javára történik, annak végrehajtása, a kivétel módja és költsége súlyosan nehezedhet rá.

A tömegember hajtó ereje a biztonság érzése, annak biztosítása végett válik makacs hívévé, vagy szegül ellene a fennálló intézményeknek, s hogy ezt az érzést mindenféle erkölcsi és társadalmi rend számításba kell hogy vegye, ki kell hogy elégítse, ha magát a közakarat által kívánja fenntartani. (. . .)

Az egyéni voltak, az önzésnek egy másik, a társadalom által jóváhagyott követelése: a *szabadság*. Ez a jog a legszentebbek közé tartozik. Egy nemzet mindég büszkeséggel gondol szabadságharcaira: az osztályok pedig az őket felszabadító forradalmakra. Az egyén pedig csak nagy lelki megalázkodások, elfásulás árán tud beletörődni abba, hogy az élet hegy-völgyeit ne a maga kedve, akarata szerint járhassa. Mert őt vonzani, hívni, rábeszélni lehet, önként is aláveti magát a legszigorúbb fegyelemnek, ezáltal önbecsülése, a dolgok igazságosságába vetett hite mitsem csökken. De komoly sérelmet szenved azon nyomban, mihelyt egy vele szemben álló nagyobb hatalom az akarát rá tudja kényszeríteni.

Tágabb értelemben véve az egyén szabadsága az az állapot, amelyben őt semmi külső tényező nem akadályozza abban, hogy életét a maga teljességében, a maga vágyai és érdekei szerint élje és fenntartsa. A közfelfogás azonban nagyon helyesen csak az emberi közbelépést tartja szabadságfosztó jellegűnek. A tárgyi világ, föld árvizek, vihar ellenállását számításon kívül hagyja. Sőt még az emberi beavatkozások, tiltások között is szükséges megkülönböztetéseket tesz, amit az egyén a legtöbb esetben egészen természetesnek talál és el is fogad. Nem érinti a szabadságot elsősorban is a társadalom együttes beavatkozása, vagyis az erkölcsi törvény. Az emberek általában egészen nyilvánvalónak veszik, hogy a szabadnak minden szabad, persze, de természetesen ölni, lopni és hazudni a társadalmon belül nem. Odáig megy ez a megkülönböztetés, hogy a közvélemény néha az izlés, viselkedés, ruházatkodás, udvariassági szabályok tekintetében is érvényesíteni akarja kényszerítését anélkül, hogy beismerné annak szabadság ellenességét. A határt e tekintetben ott kell megvonnunk, ahol a társadalom tiltása még egyöntetű és önként kiváltódó, tehát erkölcsi. Ami azon belül esik az az egyén szabadság jogát nem érinti. Az egyént a társadalom így tehát nemigen, csak az egyének vagy az államszervezet vetheti valódi elnyomás alá. E lát-

szólag alaptalan megkülönböztetés értelme abban rejlik, hogy a társadalom együttes kényszerítésnek, az erkölcsi törvénynek az egyén önként veti alá magát, mivel ez a társadalomhoz való tartozás ára, amelyet, mint a társadalom egy tagja, másoktól ő is szigorúan megkövetel, míg az egyének, gazdasági hatalmasságok, képviselőházak, államminiszterek, uralkodók hatalmi túlkapásait lehetővé tevő államhatalom kényszerítésének az egyén csak azért engedelmeskedik, mivel védekezni nem tud, kénytelen vele élni.

Az egyént három féle szabadságtól lehet megfosztani. Róla, mint a nyúlról, ha igaz, háromféle bőrt lehet rendre lenyúzni.

Legkényesebb az egyén az ő személye felett való szabadságára. Az embereknek általában az a véleményük, hogy a rabszolgaság és jobbágy-ság megszüntetése óta a szabadság e tekintetben teljesen helyreállított. A „bérrabszolgaság“ azonban nem egyszerű szocialista jelszó. Mindaddig, ameddig minden egyénnek, akár a magántulajdon földosztással, földbérlettel történő kiterjesztése, akár pedig a föld köztulajdonba való vétele által, egy megfelelő nagyságú földdarab használatához, termékeinek élvezéséhez való zavartalan joga, tehát az egyén gazdasági szabadsága biztosítva nincs, személye felett való szabadsága csak jogi képlet s nem tényleges valóság. A földnélküli János, még ha „szabad“ is, kénytelen a földtulajdonossal kiegyezni, hogy megélhessen. El kell, hogy adja a munkáját, szolgává kell tennie magát, s nem önkéntes elhatározás, hanem a kényszerűség miatt. Bizony még hosszú útja van annak, hogy az egyének a maga személye felett való szabadságjoga hibátlanul biztosíttassék: az voltaképpen csak a gazdasági szabadság kivívása után következhetik be.

Az emberi törekvéseknek azonban teljes csődjét jelentené, ha az egyetemesen követelt szabadságjogok nagyrészből kiharcolása után az emberiség, hogy a pusztulástól magát megmentse, most kénytelen volna újra visszasüllyedni az előbbi állapotba. A magasabb életszintet, a mindenki számára egyenlő igazságot, életlehetőséget csak az egyéni szabadság megőrzése mellett szabad elérni akarni. Minden kényszer és parancsuralom fejlődésellenes, előbb utóbb megbosszulja magát.

Lássuk most legutoljára röviden az ember harmadik rendű szabadságjogát, a *gondolat és akarat nyilvánítás szabadságát*.

Talán ennek hiányát érzi az emberiség a legkevésbé, mivel a legtöbb embernek nincsen véleménye, amit kinyilvánítani lehetne. A gondolkodó, haladó szellemű egyének számára azonban ez az elnyomás a leg-tűrhetetlenebb.

A legkegyetlenebb, legértetlenebb, legkérlelhetetlenebb tiprója a vélemény szabadságnak nem mindig az állam, hanem a társadalom, illetve a többség által gyakorolt közvélemény.

Nekem még soha ellentetem az államhatalommal nem támadt: igaz, forradalmár, államfelforgató nem voltam sohasem. A közvéleménnyel azonban állandóan harcban állok. A közvélemény, az ezerfejű, vak óriás buzogányokkal támad reám valahányszor valami őszinte nyilatkozatot teszek. (...)

Nincs rettenetesebb, mint a kisszerűség szellemi diktatúrája. Attól félek, hogy a szabadságot megvalósítani sohasem fogja tudni az emberiség: a tömegek sohasem fogják elviselni az őket századokkal megelőző nagyok igazságait. Ha van a fejlődésben igazi tragédia, ez a látók, próféták tragédiája. A gazdasági nyomort meg lehet szüntetni, az elnyomást mérsékelni lehet, üveggyöngyökkel az egész világot el lehet látni. De

azt soha elérni nem lehet, hogy a tömegek megértsék azt, ki előttük jár. Aki szabadságot követel a gondolatainak, annak számolnia kell a következményekkel.

Az egyéni volt, az önzés harmadik sajátossága, amelyet a társadalom jóváhagy, elismer, nem más mint *jog ahhoz, hogy az egyén kiemelkedhessék*. Itt már vitás területre értünk: nem is olyan bizonyos, hogy a társadalom ezt a jogot elismeri. Barbusse regényére gondolok, a „Világosság“-ra s benne Brisbillenek, a kovácsnak az alakjára. Talán eltorzított a kép, nem hiszem, ha kevésbé nyíltan, politikusabban is szólna a társa a valóságban, az érzés, amit kifejezne, ugyanaz volna. Rosszallás, düh, irigység mindenki ellen, aki több mint ő, aki kiemelkedett. „No de majd befütünk ezeknek!“ mondja a káröröm fölvilanásával. S be is fűtöttek. Befütöttek a francia kommün mindegyik kísérlete alatt, s befütöttek Oroszországban a Lenin idejében. A szellemi munka értékét lefokozták, rangját elvették, a testi munka után helyezték.

Csak egy feltétele van, ami a polgári társadalomban is erkölcsi megalapozást adott a kiemelkedésnek: aki több akar lenni, annak nagyobb hasznára kell lennie a társadalomnak. Annak kiemelkedése nem igazságos, aki azt egyszerű hatalmi túlsúllyal érte el. Az ilyent a társadalom csak elszenvedí, de el nem ismeri. Nagyon egészséges az emberi önzés mélységeiből fakadó kikötés. „Elismerem, hogy több vagy, ha a Te munkásságod által többet termelünk és nekem is több jut.“ A társadalom nem halott egyenlőséget kíván, hanem a megbecsülés fokozatait, s egyenlőséget csak annyiban, ez is a szent önzés megnyilatkozása, hogy senki kevesebbel megelégedni nem akar, mint hasonló munkát végző, a társadalmi hasznosság ugyanazon csoportjába tartozó társai. Minden egyéb egyenlőségi gondolat kicsináltság.

Sokak szerint a történelem kétségtelenül tanúsítja, hogy a tömegek szabadságot és egyenlőséget követelnek. De mások szerint a történelem egyképpen bizonyítja azt is, hogy a tömegek, mihelyt hatalomra kerülnek, felrugják a szent jelszavakat, s egyenlőség helyett új elnyomást valósítanak meg, mindössze azzal a különbséggel, hogy a változatosság kedvéért, most ők az elnyomók. A jelszavakat tehát nem szabad névértékükben elfogadni. A helyzet az, hogy az elnyomott osztály vagy nemzetréteg, amikor uraitól sorsa enyhítését kéri, vagy követeli, természetesen nem beszélhet őszintén. Az elnyomottak csak egy bizonyos határozatlan igazságérzetre számíthatnak, amit az uralkodó osztály tagjaiban esetleg sikerül kiváltaniok, annak alapján, hogy hiszen mindnyájan emberek, egyenlő sorsot érdemelnek. Az egyenlő sors azonban nem azért kecsegtető, mert egyenlő, mert igazságos, hanem egyszerűen azért, mivel jobb, tűrhetőbb, emberibb. Arról sohasem hallani, hogy az angol munkásság az indiai páriával egyenlő sorsot követeljen, sem pedig arról, hogy a munkásság azzal is kibékülne, ha az egyenlőséget a lefelé való egyszintesítéssel érnék el vezetői. Az egyenlőség tehát nem valami elvont bölcsészeti alapelv, tökéletes erkölcsiség, hanem az a bizonyos *legalább annyi*, amit mások elérhetnek. Hogy nekik ne jusson kevesebb. Hogy más ne kapjon többet. Hogy senki a mások elnyomása árán ne, csak a mások előmenetelének szolgálatával emelkedhessék ki. Így megértve az „egyenlőség követelése“ nagyon egészséges és nagyon hasznos alapelv. De fontos, hogy így értsük meg az egyenlőség gondolatát. Minden egyéb formájában veszedelmes következményekkel járhat, holott egyformasításhoz, a kiválóbbak üldözéséhez, a legalacsonyabb rendűség uralomra jut-

tatásához vezethet. És különböző gyermekes, jóakarátú, szenttörekvésű, de az élet igazi értelmét félre értő különösségekhez, mint amilyen az élet egyszerű jogos örömeiről való lemondás, csak azért, mert vannak éhezők, hajléktalanok és kitagadottak. Az egyenlőség útja fölfelé vezet, azt sohasem szabad elfelejtenünk.

Utoljára kell megemlítenem az egyéni volt, az önzés negyedik olyan tulajdonságát, amelyik a társadalom jóváhagyásával találkozik: az *önvédelemhez való jogot*. Erről egyelőre kevés a mondanivalóm.

Az erkölcsi közvélemény az önvédelmet annyira jogosnak tartja, hogy még az emberölést is megbocsátja annak, aki azt nyilvánvalólag a maga élete védelmében követte el. A támadás azonban az élet ellen irányuló kell hogy legyen. Más esetben a megtámadott kötelessége az, hogy védelemért a társadalomhoz folyamodjon. Az önzés önbíráskodását a társadalom nem hagyja jóvá a legtöbb esetben.

Íme, ezekben részleteztük az önzés jogos tulajdonságait, azokat az egyéni voltból fakadó törekvéseket, amelyeket a társadalom nem ítél el, sőt elismer és elősegít. Nyilvánvalóvá tettük, hogy az önzés nem teljesen az a mindenségi szörnyszülött, még az Isten létét is beszennyező roppant bűn, amely az emberiség életét, olyan bizonytalanná, fájdalmassá, tántorgóvá teszi. Pontosabban megmondva nem az mindaddig, amíg az erkölcs uralkodni tud felette, a társadalom számára káros tulajdonságait határok közé tudja szorítani. Igaz, persze, hogy az erkölcs nem mindig képes, nem volt mindig képes ezt a feladatát elvégezni, s ennek következtében roppant bajok vannak a világban. Mindezekről részletesebben beszélünk majd az erkölccsel kapcsolatban. De a tennivaló nyilvánvalólag nem az önzés eltiprása, vagy még egyszerűbben, tudomásul nem vétele, úgy tervezni ki társadalmi viszonyulásokat, mintha a „gyalázatos“ nem léteznék. A fejlődésmenet úgy látszik, ragaszkodik az önzéshez, az egyéni volthoz: nem hiába vajúdott annyi millió esztendeig, hogy világra hozhassa. Az önzést elnyomni, kiirtani nem lehet, legfeljebb megtisztítani. Mert az önzés lényege nem az önérdéknek a mások kárán való szolgálata. Az önérdékűség, mindenesetre, de a mások kára nem elengedhetetlen feltétel. Az önzést meg lehet tisztítani.

Lám, aminek mi az egyéni volttal való összevegyülését annyi bizonytalansággal tekintettük, az emberben felébredő szeretet, nem is vezeti rá az embert másra, mint éppen az önzés megtisztítására, arra az egyszerű változásra, hogy amitől az ember eddig a társadalom kényszere, az erkölcs miatt tartózkodott úgy, ahogy azt most a szeretet miatt a maga önkéntes jó szántából ejtse el: az önzés másokra káros cselekedeteit.

A VISELKEDESLÉLEKTANI IRÁNYZAT A PSZICHOLÓGIÁBAN

A pszichoanalízis mellett századunk első felének legbefolyásosabb pszichológiai iskolája a viselkedéslélektani irányzat (behaviorizmus) volt. A viselkedéslélektan a William James, James Angell és Edward Thorndike által képviselt funkcionalizmusból fejlődött ki. W. James (1842—1910) a magasszintű viselkedés tanulmányozásával foglalkozott. Érdeklődésének középpontjában az emóciók, a vallásos élmények és a tanulás álltak. Megfogalmazásában a pszichológia „a tudatállapotok leírásának és megmagyarázásának” tudománya (James, é.n.) A szerző tudatállapotokon érzeteket, vágyakat, emóciókat, kogníciókat, eszmefuttatásokat, döntéseket, akaratot és más hasonlókat ért. „Ezek magyarázata természetesen magában kell foglalja kiváltó okait, feltételeik és azonnali következményeik tanulmányozását” (i.m. 1 old.). Ebben a felfogásban a pszichológia olyan természettudomány, mely nem vonatkoztathat el attól a fizikai környezettől, melyben a lelki jelenségek megnyilvánulnak, de azoktól az élettani folyamatoktól sem, melyek a mentális állapotokat követik. Angell funkcionalista laboratóriumot alapított a chicagói egyetemen, ahol a nevelés és a nevelési stratégia problémáit tanulmányozták. A tulajdonképpen előfutár azonban a funkcionalisták közül E. Thorndike (1874—1949), aki a Columbia egyetem laboratóriumában fejti ki tevékenységét. Thorndike fő kutatási területét a tanulás képezte, ennek tanulmányozása biztosított számára mindmáig elévülhetetlen érdemeket. A tanulás több alantörvényének és elvének megfogalmazása fűződik Thorndike nevéhez; a gyakorlás törvénye, az effektus törvénye, az attitűd elve, a szelektív tevékenység elve, az analógia elve stb.

A behaviorizmus másik előfutára Ivan Pavlov (1849—1936), Nobel díjas orosz fiziológus, feltételes reflexekkel kapcsolatos munkássága. Pavlov állatokon végzett kísérletei bebizonyították, hogy olyan asszociációk hozhatók létre eredetileg közömbös ingerek és a velünk született reflexreakciók között, melyek eredményeképpen utóbbiak kiválthatók a feltételes ingerré váló előbbieik segítségével. Így például kiváltható az állat nyáltermelő folyamata egy berregő megszólaltatásával, ha előzőleg többször asszociálták a hangot a táplálás mozzanatával.

A közös elem Thorndike és Pavlov eredményeiben az, hogy mindkettő a szervezet tanulás útján történő alkalmazkodására hívták fel a figyelmet. Ezt a vonalat fejlesztette gyakorlatilag tovább a viselkedéslélektani irányzat is.

Az új iskola John B. Watson „A pszichológia egy behaviorista szemszögéből nézve” című tanulmányának megjelenését (1913) tartja nyilván mint születésnapját. Watson (1878—1958), a John Hopkins egyetem professzora, a megfigyelhető és mérhető viselkedésre összpontosította figyelmét és ebben vélte felfedezni a pszichológiának, mint természettudománynak a tárgyát. „A viselkedés — Watson felfogásában — azoknak az objektíven megfigyelhető, adaptatív reakcióknak az összessége, me-